

IV. MAGYARORSZÁG AZ ÁRPÁDOK KORÁBAN

41. A XI. század válságos évtizedei

Amikor Szent István meghalt, meg volt győződve arról, hogy a trónutódlás kérdését rendezte. A valóságban halála után épp ez a kérdés volt az, ami az új rendet fenyegette, mert a következő négy évtizedben nyolc királyváltás volt. Ennek mentén egyéb ellentétek is felszínre kerültek, sőt a külföldi beavat-

kozások számára is sok lehetőség adódott. Így három kérdés fonódott össze: a trónutódlás, a társadalmi rend megváltoztatása és az idegen hódítás.

I. A legsúlyosabb kérdés az **utódlás volt. Péter nem vált be,** erőszakos természetű volt, idegenek (németek és olaszok) által befolyásolt politikát folytatott. Szembekerült az özvegy királynével Gizellával is, és rövidesen úgyszólván az egész magyar előkelő réteg szembefordult vele. **Aba nádor vezetésével** – aki Szent István

Vazul megvakítása és Imre királyfi temetése.

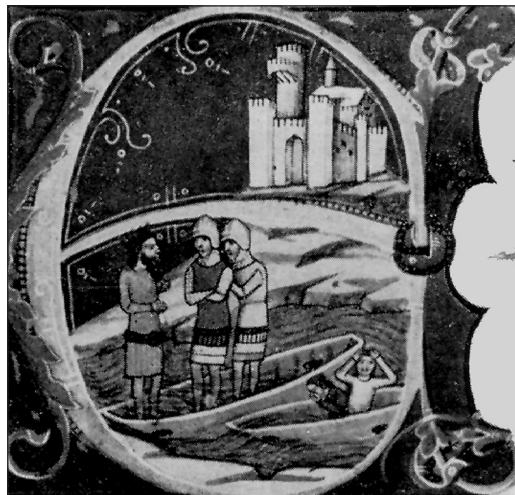

Péter menekülése Aba Sámuel elől.

41. A XI. század válságos évtizedei

I. András megkoronázása.

Bűvár Kund (Képes Krónika).

sógora volt (keresztény neve Sámuel) – **fellázadtak ellene 1041-ben**, és Péter elűzése után **Aba Sámuel lett a király**. Az ő uralma sem tartott sokáig, mert az előkelők egy csoportja visszakívánta Pétert. **Ő III. Henrik német császár támogatásával visszajött, és a Ménfőnél 1044-ben vívott csatában győzött**. Aba Sámuel menekülés közben megölték. **Péter második uralma** azonban nem tartott sokáig, mert nagy felháborodást váltott ki, hogy a német segítség fejében **Magyarországot hűbérként felajánlotta a császárnak**. A németellenes hangulathoz **keresztény-ellenesség** is járult, amelynek élére egy békési előkelő úr, **Vata** állt. Nagyarányú pogány lázadás bontakozott ki, és a lázadók hazahívták Vazul száműzött fiait, **Andrást** (másként Endrét) és **Leventét**. András Péterrel szemben **felhasználta a németellenes pogány erőket**. Miután Pétert legyőzte (aki fogóságba esett, ahol megvakították, majd rövidesen meg is halt), a **pogány moz-**

galmat is felszámolta és magát királlyá koronáztatta. Fel kellett készülnie a császár várható bosszúhadjáratára. Bizánccal szövetséget kötött, és hazahívta a kiváló hadvezér hírében álló **Béla öccsét** Lengyelországból. Sőt az ország egyharmadát mint hercegséget (akkor ducatusnak hívták) az ő kezére adta. **1051-ben a várt német támadás be is következett**. A magyar stratégia a felperzselt föld volt, vagyis a német sereg útjában **minden élelmet elpusztítottak**, az utánpótlást pedig megakadályozták. Így a sereg kimerült és az állandó magyar támadások hatására **távozott az országból**. A német utánpótlás megállításának ez a története:

A német császár élelmet szállító hajói Gebhardt püspök irányításával a Dunán indultak el. A magyar felderítő lovasok azonban elfogták a püspök futárát, akit a császárhoz küldött. Azt kérte, hogy jelölje meg a hajók célpontját. A levél ismeretében a magyar Miklós püspök maga foglal-

41. A XI. század válságos évtizedei

A ménfői csata. Aba bukása.

mazta meg a Gebhardtnak küldött félrevezető utasítást: Henrik császárnak váratlanul haza kell térnie, és az a parancsa, hogy a hajókat süllyessze el, maga pedig sürgősen térjen haza. Gebhardt hajóival visszament, és a császár serege hiába várta az utánpótlást.

Feladat: Keressétek meg a Vértes hegységről szóló népi mondát, mert az ezzel a hadjáratlall kapcsolatban keletkezett!

A következő évben a császár **megismételte támadását, Pozsony várát akarta elfoglalni**. Két hónapi sikertelen ostrom után le kellett tervéről mondania. A magyarok ugyanis hajói egy részét el is süllyesztették.

Feladat: Keressétek meg Vörösmarty Mihály: Búvár Kund című versét!

A német császár két vereség után kénytelen volt lemondani Magyarországról, mert figyelmét számos más kérdésre kellett összpontosítania. Így a ragyogó magyar hadvezetés és a nemzetközi viszonyok előnyös változása révén **hazánk vissza tudta verni a német hódító törekvéseket**, és nem jutott Csehország sorsára, amely idővel a Német Császárság része lett.

II. A további korszakokban ismét a **trónviszályok** okoztak bonyodalmat. Az uralkodócsalád két ága között kiújult a küzdelem a hatalomért. A **senioratus és a maioratus elve ütközött össze**, ami egyúttal a régi és az új rend összecsapását is jelentette esetenként. Andrásnak eleinte nem voltak gyermekei, csak későn született Salamon és Dávid. Ebben a helyzetben **Béla egyértelműen magát tekintette a trón várományosának**, mivel neki három

41. A XI. század válságos évtizedei

Salamon megkoronázása apja, András király életében.

akkor már jóformán felnőtt fia is volt: **Géza, László és Lampert**. Ő mindegyik az idősebb jogán (senioratus) tartott igényt a trónra. András viszont **Salamon számára** óhajtotta megszerezni a trónt. Béla fegyverhez nyúlt, András pedig német segítséget kért. Az összecsapásból **Béla került ki győztesen**, András pedig menekülés közben baleset következtében meghalt. Ekkor **Béla lett a király**, de neki **újabb pogány lázadással** is szembe kellett néznie. Ezt leverte, majd békésen uralkodott, de három év múlva, amikor Salamon német segítséggel trónigényét igyekezett érvényesíteni, Béla a háborúra készülés közben baleset következtében (Dömösön rászakadt a trón) meghalt. **Salamon így könnyen megszerezte az országot 1063-ban**. Béla fiai Lengyelországba menekültek.

***Feladat:** Keressétek meg a Korona és kard című történelmi mondát!*

Az ország előkelői azonban **békét közvetítettek a hercegek és Salamon között**, így rövid békés és külpolitikailag sikeres időszak köszöntött be. **1068-ban a kunok** (talán besenyők?) betörését **Kerlésnél László herceg vezetésével visszaverték**.

***Feladat:** Keressétek meg Szent László és a leányrabló kun harcos mondáját, mert ehhez a csatához kapcsolódik!*

Az udvari intrika, és egyesek nagyraavágása **szembeállította Salamont és a hercegeket**. Mindkét fél külföldi segédcsapatokat is felhasznált, de Salamon a kezdeti sikerek után **1074-ben Mogyoródnál végleges vereséget szenvedett**. Salamon ekkor a német császár oltalma alá helyezte magát, de ő egyéb külpolitikai elfoglaltsága miatt (az invazív háborúk kibontakozása) nem tudott segíteni rajta. Utána **Géza uralma** csak három békés évig tartott. Halála után **1077-től László lett a király**. Az ő uralmával ez a zűrzavaros korszak lezárult.

III. A korszak nagy mozgalmi, akár a bel- akár a külpolitikára gondolunk, nagy hatással voltak a **társadalmi változásokra**. A pártharcokban a győztes fél és párthívei jól kihasználták a helyzetet, a vesztesek pedig hontalanok és vagyonatlanok lettek. A haza területét pusztító ellenség **számos embert tönkretett**, akik így kénytelenek voltak a társadalomban új

Sámson dombormű a pécsi székesegyházban.

helyet keresni maguknak. A sikeres hadjáratok viszont **számos ember meggazdagodásához**, felemelkedéséhez járultak hozzá, de az ország kereskedelmi és gazdasági helyzetén is változtattak. A tönkrement szállásbirtokosok kénytelenek voltak a király vagy más előkelők **szolgálatába állni**. Így azonban mint adománybirtokosok már korlátozottabb jogokkal rendelkeztek. Ennek fordítottjaként egyes meggazdagodó adománybirtokosok **igyekeztek kötelezettségeik alól kibújni** és a szállásbirtokosok szabadabb jogaival élni. Végül lassan megindult a magánbirtokosok és királyi birtokon élők között az **összeolvadás**.

IV. Az új keresztény királyság intézményeit megviselte ez az időszak. Néha úgy látszott, hogy elpusztulnak az addigi eredmények.

Mégis az idők folyamán a **lassú megszilárdulás**, a sebek begyógyulása, az új rend állandóvá alakulása következett be. Nyugatról más-más vidékekről újabb és **újabb hullámai érkeztek a keresztény papságnak**, új és modern gondolkodást terjesztve. Fokozatosan a **halálról alkotott képzetek** is megváltoztak. Nem az addigi temetési szokásokat követik, hanem a templomok köré, az előkelők pedig a templomok kriptáiba temetkeznek, de a sírok is megváltoznak, mert a 70-es évektől kezdve eltűnnek a sírmellékletek, mert ezeket az egyház tiltotta. **A sírok is jelzik a gondolkodás lassú változását.**

42. Szent László kora (1077– 1095)

László király trónralépésekor a **külpolitikai helyzet meglehetősen kedvezően alakult. A német császárt a pápasággal kitörő viszály kötötte le. Érdeklődése Itália felé fordult. A nagy keleti német terjeszkedésnek pedig, amely elnyelte Csehországot és befolyása alá vonta Lengyelországot, vége szakadt. A pápa Magyarországot természetes szövetségének tekintette a német hatalommal való szembenállásért. Bizánc erejét a hódító iszlám támadása kötötte le, és az egyházszakadás sem volt jó hatással hatalmi**

pozícióira. Így László ereje javát a belpolitikai kérdésekre összpontosíthatta.

I. Azért a **külső nehézségekben** mégsem volt hiány, mert a század végéig meg-megújultak a **keleti besenyő és kun támadások**. Kerlésről már tanultunk. 1071-ben pedig Zimonynál, 1085-ben a Felső-Tiszánál és 1091-ben a Temes folyónál és Orsovánál voltak harcok. A magyar seregek ugyan győzelmeket arattak, **ezek a betörések mégis sok szenvedést jelentettek a lakosságnak**. A támadók egy része viszont megtelepedett Magyarországon, és a könnyű **lovasségek** harcos szerepét töltötte be. Időnként helyi jellegű **dinasztikus harcok** is voltak: hol magyar seregek jártak Cseh-, Lengyel- és Oroszországban, hol

Magyarország 1090 körül.

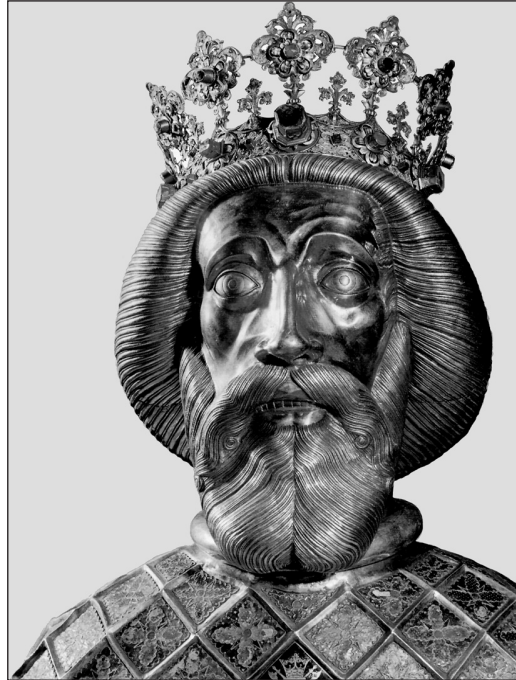
42. Szent László kora (1077–1095)

onnan törtek be országunkba. Bizánccal is voltak kisebb fegyveres összetűzések. VII. Gergely pápa megpróbálta a német párt vereségét a saját javára kiaknázni. Még Gézához írt levele mutatja:

„Gergely püspök, Isten szolgáinak szolgálója Gézának, Magyarország fejedelmének üdvözlétét és apostoli áldását... Sok jót hallunk felőled, dicséretes tetteid híre eljutott hozzánk. Ezért szeretünk téged, és jó hírneved gyarapodását kívánjuk. Úgy hisszük, jól tudod, hogy Magyarországnak más nemes országok példájára saját szabadsága állapotában kell megmaradnia, más országok királyának nem lehet alávetve, hanem csak a Római egyetemes anyaszentegyháznak, mely alattvalóit nem rabszolgáknak tekinti, hanem gyermekei gyanánt öleli magához... A hatalom most a te kezeid közé jutván, intünk, hogy időközben az egyházakra gondod legyen, a vallás érdekeit buzgón karoljad fel és a római egyház követéinek, kik hozzád fognak érkezni, engedelmeskedjél, hogy így Szent Péter közbenjárása által a földi és mennyei élet dicsőségében részed legyen.”

A levél tulajdonképpen azzal az igénnyel lépett föl, **hogy Magyar-ország pápai hűbér legyen**. A magyar válasz egyértelmű volt, de nem sértő: kifejtette, hogy István az országot **nem Szent Péternek, hanem Szűz Máriának ajánlotta oltalmába**, tehát az ország nem lehet pápai hűbér.

II. Az egyház tudomásul vette a reális magyar helyzetet. Természetesen továbbra is támogatta az országot, amit az is bizonyít, hogy 1083-ban sor került az **első magyar szentek avatására**. Ez természetesen pápai politikai gesztust is jelentett az ország iránt. **Istvánt, Imre herceget, Gellért püspököt és két remetét** Zoerard-

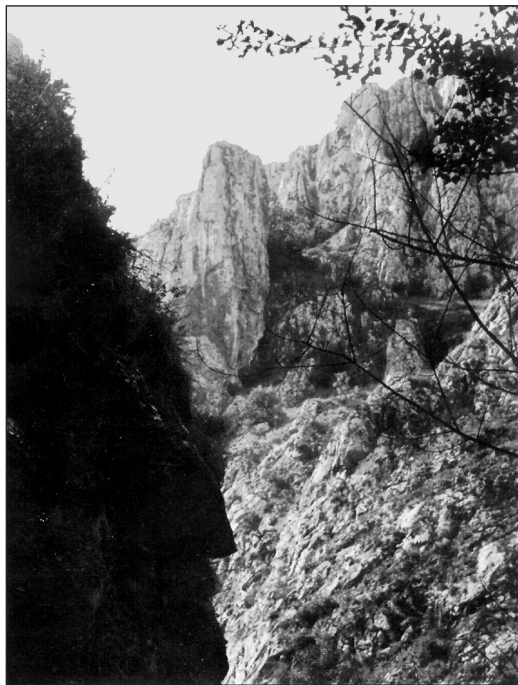
Szent László hermája.

Andrást és Benedeket sorban szentté avatták. Az **István király épen maradt jobbját** ekkor emelték ki és azóta őrzik szent kegytárgyként.

Feladat: Keressétek meg az Istvánról szóló legendákat, és ismertessétek a szentté avatás eredményeit!

László trónralépése után a legfontosabb teendő a negyven év zavarai közepette megrendült **társadalmi rend megszilárdítása volt**. Az országban ezalatt az idő alatt megszorodtak a garázda elemek, és a tulajdon elleni vétiségek általánossá váltak, szinte társadalmi különbségek nélkül. **Pap, előkelő és egyszerű paraszt** természetesnek tartotta a más javainak eltulajdonítását.

42. Szent László kora (1077–1095)

A tordai hasadék. Szent László harcainak egyik emlékhelye.

Érthető, hogy László törvényeket hozott, hogy azok erejével helyreállítsa a rendet, illetve az újonnan felmerült kérdéseket szabályozza. A törvények nagy csoportja tehát a **tulajdont védte**:

II. 1. Mindenekelőtt esküvel elhatároztuk, hogy ha a főemberek bármilyen rokonát lopás bűnében találjuk, egy tyúk értékén túl, semmiképpen se rejthesse el vagy védhesse meg őt közülünk senki.

13. Ha egyházi rendű személy libát vagy tyúkot, gyümölcsöt vagy ehhez hasonlóképpen lop, csupán a mester fenyítse meg vesszőzéssel, de amit lopott, adja vissza; ha ezeknél nagyobb dolgot lop, püspöke fokozza le, és a világi bíróságtól nyerjen büntetést.

14. Ha valamely szabad tíz dénárnál (1

dénár – 0,4 g ezüst) kisebb értékűt lop, a lopott értéket tizenkétszeresen adja vissza, és egy ökröt fizessen. A rabszolga pedig, ha ilyen lopást követ el, adja meg kétszeresen, és orrát veszítse el. A szökött rabszolgát, ha valahol lopáson érik, vakítsák meg. És ezért – úgy határoztunk – ne akasszák fel, se nyelvét ne tépjék ki, és ha később ura megtalálja, keresse rajta, ha valamit elveszített.

II. 7. a) Senki se vásároljon vagy adjon el valamit vásáron kívül, ha valaki ez intézkedés ellenére lopott dolgokból vásárol, mindnyájan vesszenek el, mind a vevő, mind az eladó, mind a tanúk.

7. b) Ha pedig vásárban történik az eladás, szerződést kössenek a bíró, a vámszedő és tanúk előtt, és ha a vásárolt dolog lopottnak bizonyul a vevő ugyan – a bíró és a vámos tanubizonyossága alapján – szabaduljon meg, az eladót azonban a tanúk adják át.

A király harmadik törvénykönyve már a **tolvajlás felkutatásának mód-szereit** is részletesen kidolgozta:

III. 1. a) A király követe menjen el minden egyes várba, és ott gyűjtse össze azokat, akiket a nép nyelvén „őr”-öknek neveznek, és parancsolja meg nekik, hogy ha valakit lopásban vétkesnek tudnak, mutassák meg, és ha azok, akiket bűnössékként mutatnak meg, annak bizonyítására, hogy ők nem bűnösök, istenítéletet akarnak vinni, engedjék meg nekik.

b) Ezek után kérdezzék meg az összes előkelőktől és a néptől, nem tudnak-e valamely lopásról hírhedt falut és ha ezek valamely falut megneveznek, szólítsa fel a király követe a falubelieket, hogy akiket a faluban tolvajnak ismernek, azokat adják

42. Szent László kora (1077-1095)

ki... azoknak már előbb is tolvaj hírében állottak, semmiképpen se engedjék az istenítéletet.

III. A rendelkezéseket kiegészítették az egyházat, illetve az egyházi szokásokat védelmező előírások:

1. 11. a) Ha valaki vasárnapokon vagy a nagyobb ünnepeken nem megy az ő kerületének egyházába, verésekkel javítsák meg.

b) Ha pedig a falvak oly távol vannak, hogy a falusiak nem tudnak elmenni, közülük mindnyájuk nevében legalább egy menjen el, és három kenyeret és egy gyermeket vigyen az oltárra.

40. a) A püspök szedjen tizedet mindenből, de a következő módon: a püspök poroszlója kérdezze meg a természet vagy az állatok tulajdonosát, hogy mennyi van. Ha hisz szavainak, vegyen a szerint tizedet, ahogy azt mondta; ha pedig nem hisz, eskesse meg őt és azután vegyen.

19. Ha falusiak templomukat elhagyva máshová vádrolnak, püspöki joggal és királyi paranccsal kényszerítsék őket oda visszatérni, ahonnan elmentek.

22. Akik pogány szokás szerint kutak mellett áldoznak, vagy fákhöz, forrásokhoz és kövekhez ajándékokat visznek, bűnükért egy ökörrel fizessenek.

Feladat: Az eddigi törvényekből nagyon sok korabeli pogány szokás kiderül. Próbáljátok rendszerezni, hogy hogyan lehet a korabeli életre ezekből a törvényekből következtetni.

Szent László dénárjai.

IV. A törvényeknek meg lett a fogantaja. Lassan helyreálltak az erkölcsök, és az ország gazdaságilag jelentős fejlődésnek indult. A király tudatos gazdaságpolitikát folytatott. Igyekezett a vámjövedelmet növelni, a só hozadékát fokozni, szigorúan megtiltotta, hogy magánosok lovak kivitelével foglalkozzanak, mert azt királyi monopóliummá tette.

A vasárnapoknak szombatra való áthelyezését szorgalmazta. Rendelkezéseit szigorú büntetésekkel igyekezett hatékonytá tenni. A gazdasági élet fejlődését mutatja a pénzverés alakulása is. Már Szent István veretett ezüstpénzt, obulusnak nevezett féldénárokat. Utódai alatt romlott a pénz, de László új, nagyobb és értékesebb ezüstöket hozott forgalomba. Ő kezdte el a dénárok verését, amelyek értéké állandó lett. 40 dénár ért 1 bizánci aranyat.